

I

Ik herinner me nog de tijd dat Paul Bernheim een genie beloofde te worden.

Hij was de kleinzoon van een paardenkoopman, die een klein vermogen had gespaard, en de zoon van een bankier, die de kunst van het sparen niet meer verstond, maar begunstigd werd door de fortuin. Pauls vader, de heer Felix Bernheim, liep met een onbezorgd en hoogmoedig gezicht door de wereld en had veel vijanden, hoewel een normale graad van dwaasheid hem in staat gesteld zou hebben zich door zijn medeburgers te laten waarderen. Zijn ongewone geluk wekte hun afgunst. Alsof het lot erop uit was hen tot volslagen wanhoop te drijven, schonk het hem op een dag een hoofdprijs in de loterij.

De meeste mensen plegen een hoofdprijs geheim te houden, als een schandvlek in de familie. Maar meneer Bernheim verdubbelde, alsof hij bang was dat men zijn geluk niet met de nodige hatelijkheid ter kennis zou nemen, zijn ostentatieve minachting voor zijn omgeving, verminderde het toch al geringe aantal groeten dat hij dagelijks placht uit te delen, en begon degenen die hem groetten met een kwetsende en onverschillige verstrooidheid terug te groeten. Alsof dat alles nog niet genoeg was, ging hij, die tot dan toe alleen de mensen had geprovoceerd, ook de natuur provoceren. Hij bewoonde het ruime huis van zijn vader, niet ver van de stad, aan de grote weg naar het sparrenbos. Het huis lag midden in een oude tuin, tussen fruitbomen, eiken en linden, geel gepleisterd, met een rood puntdak en omgeven door een manshoge, grijze muur. De bomen aan de rand van de tuin staken boven de muur uit en

hun kronen overwelfden de weg tot het midden. Sinds mensengeugenis stonden tegen de muur twee brede, groene banken, waarop de vermoeiden konden uitrusten. Zwaluwen nestelden in het huis, op zomeravonden was in het loof van de bomen gekwetter te horen – en de lange muur, de bomen en de banken boden in het hete stof van de zomerse straatweg een goede en koele troost en beloofden op bitterkoude winterdagen op zijn minst menselijke nabijheid.

Op een dag in de zomer verdwenen de groene banken. Langs de muur en erboven verrees een kale houten steiger. In de tuin werden de oude bomen omgehakt. Men kon horen hoe ze splinterden en kraakten en hoe hun kronen voor het laatst ruisten terwijl ze voor het eerst de aarde beroerden. De muur viel. En door de openingen en het sparwerk van de houten steiger zagen de mensen de kaalgeworden tuin van de Bernheims en het aan de broeierige leegte prijsgegeven gele huis, en wrevel maakte zich van hen meester, alsof het hun huis, hun muur, hun bomen waren geweest.

Enkele maanden later stond er op de plek van het oude, gele huis met de puntgevel een nieuw, wit, schitterend huis, met een stenen balkon, getorst door een Atlas van kalk, met een plat dak, dat herinneringen aan het zuiden moest oproepen, met modieus pleisterwerk tussen de ramen, engelenkopjes en duivelstronies om en om onder de daklijst en een ronduit pompeus bordes, waardig om als opgang van een gerechtshof, parlamentsgebouw of academie te dienen. In plaats van de stenen muur hief een dik traliehek van wittig grijs ijzerdraad zijn scherp geslepen punten naar de hemel, de vogels en de dieven. De tuin toonde saaie, ronde en hartvormige bloemperken, kunstgazons van dicht, kort, bijna blauw gras en iele, tere rozenstruikjes, geschraagd door houten latwerk. Midden in de bloemperken stonden beschilderde stenen kabouters, met rode mutsjes, glimlachende gezichten en witte baarden, met spaden, schoffels, hamers en gieters in hun minuscule

handjes, een heel sagenvolk van de firma Grützer en Co. Kunstige slingerpaden kronkelden zich als slangen tussen de bloemperken, bestrooid met kiezelsteentjes die al knerpten als men ernaar keek. Geen bank wijd en zijd. En hoewel men toch al buiten stond, kreeg men moede benen bij het zien van die ongedurige pracht, alsof men er urenlang in had rondgewandeld. Om niet glimlachten de kabouters. De iele rozenstruikjes trilden, de driekleurige viooltjes zagen eruit als beschilderd porselein. En zelfs wanneer de lange waterslang van de tuinman fijne druppels deed verstuiven, bespeurde men geen verkoeling, maar werd men eerder herinnerd aan de fijne en zoete goedjes die de plaatsaanwijzer in de bioscoop laat druppelen over de ontblote hoofden van de toeschouwers. Boven het balkon liet meneer Bernheim in vergulde, hoekige en moeilijk leesbare letters de woorden 'Sans souci' aanbrengen.

Soms zag men meneer Bernheim 's middags tussen de bloemperken rondlopen en samen met de tuinman de natuur verkrachten. Dan was het scherpe knippen van de tuinschaar te horen, en het knappen van de kleine hagen die, net geplant en amper uitlopend, reeds hun dienstreglement leerden kennen. Nooit stonden de ramen van het huis open. Meestal hingen er gordijnen voor. Soms zag men 's avonds door de gele, dikke gordijnen de lopende en zittende schaduwen van mensen, de omtrekken en de lichtbundels van een kroonluchter, en men vermoedde dan dat er een partij werd gehouden in huize Bernheim.

De partijen van de Bernheims verliepen met een zekere koele deftigheid. De wijn die men in hun huis dronk, miste zijn uitwerking, hoewel hij van een uitgelezen herkomst was. Men dronk hem en werd nuchter. Meneer Bernheim nodigde bij voorkeur landeigenaren uit de omgeving uit, enkele heren van het leger, altijd lieden met een feodale inslag, en een zeer select gezelschap uit industriële en financiële kringen. Respect

voor zijn gasten en angst om zich te laten gaan verhinderden hem vrolijk te zijn. Zijn gasten bespeurden de bevangenheid van hun gastheer en bleven de hele avond wat ze bij binnenkomst waren, namelijk correct. Mevrouw Bernheim begreep komische situaties niet en vond anekdotes niet geestig. Zij was overigens van joodse afkomst – en omdat de meeste anekdotes die onder haar gasten de ronde deden, begonnen met de woorden ‘Er zat eens een jood in de trein...’, voelde mevrouw Bernheim zich ook gekwetst, en zodra iemand aanstalten maakte een verhaaltje te vertellen, verviel zij in een somber en verward zwijgen – uit vrees dat het gesprek op een jood zou komen. Meneer Bernheim achtte het ongepast met zijn gasten over zijn zaken te praten. Zij van hun kant achtten het overbodig hem over landbouw, leger, paarden te informeren. Soms speelde Bertha, de enige dochter des huizes en een goede partij, op de piano Chopin, met de gebruikelijke virtuositeit van een juffrouw die een betere opvoeding heeft genoten. Soms werd er gedanst in huize Bernheim. Om één uur ’s nachts gingen de gasten huiswaarts. Achter de ramen doofden de lichten. Iedereen sliep. Alleen de bewaker, de hond en de kabouters in de tuin bleven wakker.

Paul Bernheim ging, zoals het in welgemanierde families gebruikelijk was, om negen ’s avonds naar bed. Hij deelde de kamer met zijn jongere broer Theodor. Paul bleef langer wakker, hij viel pas in slaap als het overal in huis stil was geworden. Hij was een overgevoelige jongen. Men noemde hem ‘een nerveus kind’ en concludeerde op grond van zijn sensibilliteit dat hij bijzonder begaafd was.

In zijn jonge jaren spande hij zich in om die begaafdheid te tonen. Toen de Bernheims de hoofdprijs in de loterij wonden, beschikte Paul, twaalf jaar oud, over het verstand van iemand van achttien. De razendsnelle verandering van een burgerlijk in een rijk huis met feodale aspiraties versterkte zijn aangeboren eerezucht. Hij wist dat de rijkdom en de sociale

status van een vader de zoon een sterke 'positie' kunnen geven. Hij aapte de hoogmoed van zijn vader na. Hij provoceerde schoolmakers en leraren. Hij was soepel in de heupen, traag in zijn bewegingen, had een volle, rode, halfopen mond en kleine, witte tanden, een naar groen zwemende huid, lichte, holle ogen, waarover de schaduw van lange, gitzwarte wimpers viel, en lang, uitdagend, zacht haar. Nonchalant, verstrooid, glimlachend zat hij in de schoolbank. Zijn houding verriede de permanent aanwezige gedachte: mijn vader kan de hele school kopen. Machteloos en klein waren de anderen, overgeleverd aan de overmacht van de school. Als enige plaatste hij tegenover de school de macht van zijn vader, zijn kamer, zijn Engelse ontbijt, ham and eggs met uitgepelde sinaasappels, zijn huisonderwijzer, wiens bijlessen hij elke middag tegelijk met chocola en kaakjes in ontvangst nam, zijn wijnkelder, zijn rijtuig, zijn tuin en zijn kabouters. Hij rook naar melk, warmte, zeep, baden, kamergymnastiek, huisarts en dienstmeisjes. Het leek alsof school en huiswerk slechts een onaanzienlijk deel van zijn dagbezigheden in beslag namen. Hij stond al met één been in de wereld. Met de echo van haar stemmen in zijn oor zat hij als een gast in de klas. Hij was geen echte kameraad. Soms haalde zijn vader hem op. Met het rijtuig en een uur voordat de school uitging. De volgende dag bracht Paul een briefje van de huisarts mee.

Toch kreeg men soms de indruk dat hij verlangde naar vriendschap. Maar hij wist niet hoe je vriendschap sluit. Altijd stond zijn rijkdom tussen hem en de anderen in. 'Kom vanmiddag bij me, als mijn huisonderwijzer er is – hij maakt het huiswerk voor ons beiden,' kon hij soms zeggen. Maar slechts zelden kwam er iemand. Hij had de klemtoon op 'mijn huisonderwijzer' gelegd.

Hij leerde gemakkelijk en raadde veel. Hij las ijverig. Zijn vader had voor hem een bibliotheek ingericht. Soms zei hij, als het niet nodig was: 'De bibliotheek van mijn zoon!', of tegen

het dienstmeisje: ‘Anna, doe de bibliotheek van mijn zoon!’ – hoewel er in huis geen andere was. Op een dag probeerde Paul zijn vader naar een foto te tekenen. ‘Mijn zoon heeft een frappant talent,’ zei Bernheim senior – en hij kocht schetsboeken, kleurpotloden, schilderdoeken, kwasten en olieverf, nam een tekenleraar in dienst en begon een deel van de zolder te verbouwen tot atelier.

Twee keer per week, in het begin van de avond, tussen vijf en zeven, oefende Paul met zijn zuster op de piano. Voorbijgangers hoorden hen dan quatre-mains spelen – altijd weer Tsjaikovski. Soms zei iemand de dag daarop tegen hem: ‘Ik heb je gisteren quatre-mains horen spelen!’ – ‘Ja, met mijn zuster! Zij speelt nog veel beter dan ik.’ En iedereen ergerde zich aan dat kleine woordje ‘nog’.

Zijn ouders namen hem mee naar concerten. Hij neuriede dan melodieën en noemde werken, componisten, concertzalen en de dirigenten, die hij graag nadeed. In de zomervakantie trok hij – om ‘niets te verleren’ – met een huisleraar de wijde wereld in. Hij reisde naar bergen, over zeeën, naar wildvreemde kusten, kwam zwijgzaam en trots terug en volstond met hoogmoedige toespelingen, alsof hij kennis van de wereld bij alle anderen vooronderstelde. Hij bezat ervaringen. Alles wat hij las en hoorde, had hij al gezien. Zijn vlugge brein schiep nuttige associaties. Uit ‘zijn bibliotheek’ haalde hij overbodige details, waarmee hij anderen verblindde. Zijn briefje met ‘privélectuur’ was het meest uitgebreid. Zijn nonchalance werd ‘door de vingers gezien’. Ze wierp geen schaduw op zijn ‘zedelijk gedrag’. Men ging ervan uit dat een huis als dat van de Bernheims voldoende waarborgen voor goede zeden bood. Weerspannige leraren werden door de vader van Paul getemd met uitnodigingen voor een ‘bescheiden avondeten’. Geïntimideerd door de aanblik van het parket, de schilderijen, het personeel en de knappe dochter keerden zij terug naar hun schamele behuizingen.

Meisjes konden Paul Bernheim bepaald niet imponeren. Gaandeweg werd hij een vlotte danser, een plezierige causeur, een goed getrainde sportman. In de loop van maanden en jaren maakten zijn sympathieën en talenten plaats voor andere. Een halfjaar wijdde hij zich hartstochtelijk aan de muziek, een maand aan schermen, een jaar aan tekenen, een jaar aan literatuur en ten slotte aan de jonge vrouw van een kantonrechter, in wier behoefte aan jongelui in die slechts middelgrote stad amper kon worden voorzien. In de liefde voor haar verenigde hij al zijn talenten en hartstochten. Voor haar schilderde hij landschappen en witte koeien, voor haar schermde hij, componeerde hij, dichtte hij liederen over de natuur. Ten slotte liet zij haar keus op een vaandrig vallen, en om 'haar te vergeten' verdiepte Paul zich in de kunstgeschiedenis. Daaraan besloot hij nu zijn leven te wijden. Hij kon al gauw geen mens, geen straat, geen stukje akker meer zien zonder een beroemd schilder en een bekend schilderij aan te halen. In zijn onvermogen om iets rechtstreeks te bevatten en eenvoudig te benoemen overtrof hij al op jonge leeftijd alle kunsthistorici van naam.

Maar ook die hartstocht doofde uit. Ze maakte plaats voor maatschappelijke eerezucht. Ze had misschien alleen als brug naar die eerezucht gediend. Ze was de hulpwetenschap voor een maatschappelijke carrière. Paul Bernheim had een bepaalde gelukzalig naïeve, charmante en vragende oogopslag wellicht afgekeken van heel concrete heiligenbeelden. Het was een blik die voor de helft de ander trof en een beetje de hemel schampte. De ogen van Paul leken het licht van de hemel door hun lange wimpers te filtreren.

Voorzien van dat soort bekoorlijkheden en met een door de kunst en de commentaren daarop geschoolde smaak stortte hij zich in het sociale leven van de stad, dat hoofdzakelijk bestond uit de inspanningen van moeders om hun opgroeiende dochters aan de man te brengen. Paul was een graag geziene

gast in alle huizen waar meisjes woonden. Hij kon elke toon treffen die toevallig verlangd werd. Hij leek op een muzikant die alle instrumenten van het orkest beheerst en die de kunst verstaat gracieus vals te spelen. Een uur lang kon hij schrandere (verzonnen en ergens gelezen) dingen zeggen. Een uur later legde hij een warme, glimlachende praatlust aan de dag, vertelde voor de tiende keer een platte anekdote, voorzag die telkens weer van nieuwe details, streelde met zijn tong een banaal aforisme, hield het nog een tijdje tussen zijn tanden, proefde het met zijn lippen na, debiteerde met weinig scrupules moppen die anderen goed waren afgegaan, maakte zich schaamteloos vrolijk over afwezige leeftijdgenoten. En de meisjes giechelden, een bloot gegiechel, ze grijnsden alleen hun tanden bloot, maar het leek alsof ze hun prille borsten onthulden, ze sloegen alleen hun handen ineen, maar het leek alsof ze hun benen uiteenspreidden, ze lieten hem boeken, prenten en muziekboekjes zien, maar het leek alsof ze hun bedden opensloegen, ze fatsoeneerden hun haar, maar het leek alsof ze het losmaakten. Rond die tijd begon Paul naar bordelen te gaan, twee keer in de week, met de regelmaat van een ambtenaar op jaren, om daarna over de heerlijkheid van verzonnen meisjeslichamen te vertellen, die hij uiteraard vergeleek met beroemde schilderijen. Hij deelde geheimen van deze en gene au pair mee en beschreef borsten die hij gezien en betast beweerde te hebben.

Nog altijd schilderde, tekende, componeerde en dichtte hij. Toen zijn zuster zich verloofde – met een ritmeester trouwens – maakte hij een vrij lang gelegenheidsgedicht, zette dat op muziek en speelde en zong het. Later – omdat zijn zwager belangstelling voor machines toonde – begon ook Paul zich voor de techniek te interesseren en de motor van zijn auto – het was een van de eerste auto's in de stad – eigenhandig te demonteren. Ten slotte leerde hij paardrijden in de manege om zijn zwager te kunnen vergezellen naar het sparrenbosje.

De burgers van de stad werden welwillender tegenover meneer Bernheim senior, omdat hij erin geslaagd was het vaderland een genie te schenken. Heel wat vijanden van Bernheim, die zich lange tijd gekwetst hadden gevoeld, begonnen, omdat er in hun gezin intussen een huwbare dochter opgroeide, Felix Bernheim weer onderdanig te groeten.

Rond die tijd verspreidde zich het gerucht dat meneer Bernheim een grote onderscheiding te wachten stond. Sommigen spraken van een verheffing in de adelstand. Het was leerzaam om te zien hoe het vooruitzicht op een adellijke titel van Bernheim de bittere gevoelens van zijn tegenstanders tot bedaren bracht. De toekomstige adel van Bernheim leek de hoogmoed van de burgerman voldoende te verklaren. Men kende inmiddels de wetenschappelijke grond van zijn trots en vond die trots dus gerechtvaardigd. Want de opinie in de stad luidde dat arrogantie het sieraad van de edelman was, van de geadelde en zelfs van degene die spoedig geadeld zou worden.

Onbekend is op welke werkelijke gronden dat gerucht stelde. Misschien was meneer Bernheim enkel een geheime handelsraad geworden. Maar toen gebeurde er iets onverwachts, iets onwaarschijnlijk. Een geschiedenis die zo banaal is dat men zich bijna schaamt om haar bijvoorbeeld in een roman te vertellen.

Op een dag kwam er een rondreizend circus in de stad. Tijdens de tiende of elfde voorstelling gebeurde er een ongeluk: een jonge acrobate viel uit de trapeze, recht in de loge waar meneer Felix Bernheim zat – alleen (want zijn gezin vond circusvoorstellingen een vulgair spektakel). Nadien werd verteld dat meneer Bernheim de artieste ‘met grote tegenwoordigheid van geest’ in zijn armen had opgevangen. Maar dat is niet nauwkeurig vast te stellen – net zomin als het gerucht nog te controleren valt volgens welk hij sinds de eerste voorstelling belangstelling voor het meisje had gehad en haar bloemen stuurde. Vaststaat dat hij haar naar het ziekenhuis bracht,

haar bezocht en haar niet meer met het circus liet vertrekken. Hij huurde een woning voor haar en was zo moedig om verliefd op haar te worden. Hij, de trots van de burgerij, de kandidaat voor een adellijke titel, de schoonvader van een ritmeester, werd verliefd op een acrobate. Mevrouw Bernheim deelde haar man mee: 'Je kunt je maîtresse in huis nemen, ik ga naar mijn zuster.' Ze ging naar haar zuster. De ritmeester liet zich naar een ander garnizoen overplaatsen. Het huis van de Bernheims werd alleen nog door de twee zoons en de dienstboden bewoond. De gele gordijnen hingen maandenlang voor de ramen. In het gedrag van Bernheim senior kwam echter geen verandering. Hij bleef hoogmoedig, hij trotseerde de hele wereld, hij hield van een meisje. Over zijn onderscheiding werd niet meer gesproken.

Het was wellicht de enige moedige daad die Felix Bernheim in zijn leven had aangedurfd. Later, toen zijn zoon Paul zich aan een soortgelijke moedige daad had kunnen wagen, moest ik aan die van zijn vader denken, en dit voorbeeld maakte me weer eens duidelijk hoezeer dapperheid in de loop van generaties uitgeput raakt en hoeveel zwakker zoons zijn dan hun vader.

Het vreemde meisje woonde nu een paar maanden in de stad. Alsof ze alleen maar uit de lucht was komen vallen om Felix Bernheim in zijn laatste levensjaren nog tot een moedige handeling te verleiden, hem nog een vluchtige glimp van schoonheid te schenken en zijn echte verheffing in de natuurlijke adelstand te voltrekken. Op een dag verdween het meisje. Misschien – als men aan deze romaneske geschiedenis een romanesk slot wil geven – kwam het circus weer in die streek en verlangde het meisje alweer naar haar trapeze. Want ook de acrobatiek kan een roeping zijn.

Mevrouw Bernheim keerde terug. Het huis kwam weer enigszins tot leven. Paul, die bedroefd was geweest over het avontuur van zijn vader omdat de verwachte onderscheiding